DEMOCRITUS UNIVERSITY of THRACE

selected papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics

Edited by

Zoe Gavriilidou
Angeliki Efthymiou
Evangelia Thomadaki
Penelope Kambakis-Vougiouklis

Komotini 2012

Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου
Organizing Committee

Zoe Gavriilidou
Angeliki Efthymiou
Evangelia Thomadaki
Penelope Kambakis-Vougiouklis

Γραμματειακή Υποστήριξη
Secretarial Support

Ioannis Anagnostopoulos
Maria Georganta
Polyxeni Intze
Nikos Mathioudakis
Lidija Mitits
Eleni Papadopoulou
Anna Sarafianou
Elina Chadjipapa

ISBN 978-960-99486-7-8

Τυπογραφική επιμέλεια

Νίκος Μαθιουδάκης
Ελένη Παπαδοπούλου
Ελίνα Χατζηπαπά

Σχεδιασμός εξώφυλλου

Νίκος Μαθιουδάκης

Copyright © 2012
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Democritus University of Thrace

Εργαστήριο Σύνταξης, Μορφολογίας, Φωνητικής, Σημασιολογίας, *+ΜόρΦωΣη* ΔΠΘ
Laboratory of Syntax, Morphology, Phonetics, Semantics, *+MorPhoSE* DUTH

Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας
International Conference of Greek Linguistics
www.icgl.gr

ΠΟΙΗΤΙΚΟΙ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ 'ΟΔΥΣΕΙΑ' ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ: ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΑΝΑΖΗΤΟΥΝ ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ

Νικόλαος Μαθιουδάκης
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ελλάδα
nikosmathious@gmail.com

ABSTRACT

The present paper illustrates neological clues of Odyssey's vocabulary, revealing the productive character of Nikos Kazantzakis and defines a typology in order to classify linguistic elements and lots of unknown words of the epic poem. Neologisms and undictionaried words, which someone encounters in the poem, form an unfamiliar poetic language. The writer consciously attempt to compose his personal language and to create a pan-hellenic demotic. Kazantzakis sketches a multi-lexical puzzle, involving idiolects and neologisms or dialectic and idiomatic or derived and compounding words. Thus, pragmatic, semantic and stylistic difficulties make Odyssey as a quite incomprehensible epic poem.

Keywords: neologisms, undictionaried words, poetic grammar, Kazantzakis, Odyssey, poetic diction

1. Εισαγωγή

Η *ΟΔΥΣΕΙΑ* [1] του Νίκου Καζαντζάκη είναι μια σύγχρονη επική δημιουργία η οποία ουσιαστικά αποτελεί τη συνέχεια της *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ* του Ομήρου. Το ποίημα αποκαλύπτει την αγωνία και τον αγώνα του συγγραφέα να δημιουργήσει ένα έπος προκειμένου να θεωρηθεί ως ένα από τα σπουδαιότερα έργα της (sic) «λευκής φυλής» (Πρεβελάκης 1984) και να γίνει ισάξιο της ομηρικής δημιουργίας. Μετά από δεκατρία ολόκληρα χρόνια σκληρής δουλειάς, ο Καζαντζάκης, ως άλλος Οδυσσέας, περιπλανώμενος σε χιλιάδες στίχους, ανάμεσα σε εκατοντάδες λέξεις, αναγράφοντας την ποιητική του ιδέα εφτά φορές, αναζητά την αθάνατη πηγή, την προσωποποίηση του Θεού, καταλήγοντας *μονιάς* στην τελική μορφή του μεγαλειώδους έργου των εικοσιτεσσάρων (24) ραψωδιών και των τριάντα τριών χιλιάδων τριακοσίων τριάντα τριών (33.333) στίχων.

Μέγα το χρέος του ποιητή και μέγας ο άθλος των μελετητών να ασχοληθούν με την *ΟΔΥΣΕΙΑ*, όπως τονίζει ο Πρεβελάκης (1958) αφού «ελάχιστοι την έχουν διαβάσει ολόκληρη». Και ειλικρινά πώς να καταπιαστεί κανείς με την «γλωσσική πλημμυρίδα της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ*» (Γιακουμάκη 1982), πέρα από τα άλλα επίπεδα ανάγνωσής της –όπως υφολογικό, φιλοσοφικό κά. Η *ΟΔΥΣΕΙΑ* στο μεταίχμιο έντονων κοινωνικο-πολιτικών αλλαγών εκφράζει με ρυθμό γεωμετρικής προόδου τη δυναμική αποτύπωση της γλώσσας και την προσπάθεια της δημοτικής να κυριαρχήσει στη Νεοελληνική Γραμματεία της σύγχρονης ιστορίας.

Στην *ΟΔΥΣΕΙΑ* οι γλωσσικές ιδιαιτερότητες αποτελούν τον μορφικό πυρήνα του έπους και κυριαρχούν μέσα από τη μοναδικότητα της επιλογής των λέξεων από τον ποιητή για την σύνθεση του έπους. Η δύναμη της γλώσσας της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* βρίσκεται στους τύπους των λέξεων που επέλεξε ο ποιητής να τοποθετήσει άλλοτε περίτεχνα και ποιητικά κι άλλοτε τεχνικά και κατασκευαστικά (Πρεβελάκης 1958, Ανδριώτης 1959, Γιακουμάκη 1982, Sideras 1983). Ο Μανδηλαράς (1987) σημειώνει ότι «το αίσθημα της λέξης είναι πολύ αναπτυγμένο στον Καζαντζάκη» και συνεχίζει

[1] Επισημαίνεται ιδιαιτέρως εμφατικά ότι υιοθετείται η γραφή του τίτλου του καζαντζακικού έπους *ΟΔΥΣΕΙΑ* σε κεφαλαιογράμματη γραφή και με ένα "Σ", από τη μία ως ένδειξη σεβασμού στη βούληση του ίδιου του συγγραφέα να τιτλοφορήσει με τον συγκεκριμένο τρόπο γραφής το ποίημά του στην πρώτη του έκδοση (1938) και από την άλλη ως διακριτό σημείο προς αποφυγή σύγχυσης με τον τίτλο του γνωστού έπους του Ομήρου, *Οδύσσεια*, η οποία γράφεται με δύο "Σ".

In Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012,
Selected papers of the 10th ICGL, pp. 905-918. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace.

λέγοντας ότι «χωρίς ιδιαίτερες γλωσσολογικές σπουδές παρά μόνο με τα εφόδια που απέκτησε με την προσωπική του μελέτη […] συλλαμβάνει με τον δικό του τρόπο τα γλωσσικά φαινόμενα».

Οι λέξεις στην καζαντζακική *ΟΔΥΣΕΙΑ* είναι μια πραγματική αποκάλυψη αθησαύριστων λέξεων που κατακυριεύουν κάθε αναγνώστη ποιητικά, νοητικά, συναισθηματικά, ψυχικά μέχρι το σημείο που δοκιμάζουν τη φαντασία και τη λογική του. Δεν είναι μόνο η ατέρμονη αγωνία του ποιητή να επιλέξει τη μία και μοναδική λέξη για την κατάλληλη θέση μέσα στην ποιητική του δημιουργία και την αποτύπωση της τέχνης του. Όπως σημειώνει ο Χαραλαμπάκης (1999) «οι λέξεις παίζουν καθοριστικό ρόλο στο γλωσσικό σκεπτικισμό του Καζαντζάκη», που τον βασανίζει συνεχώς η έννοια της κάθε λέξης. Ο Καζαντζάκης, συνεχίζει ο Χαραλαμπάκης, συγκινείται ιδιαίτερα από τις «παρθένες λέξεις» και γοητεύεται από τη δημιουργία –μορφική και σημασιολογική– ενός νέου συλλογισμού που τον οδηγεί στην απόδοση μιας νέας μορφής, που δεν απέχει από την έννοια του νέο-λογισμού, μιας νέας σκέψης, μιας νέας ιδέας που αποτυπώνεται σε μια νέα αχρησιμοποίητη μορφή που είτε κατασκευάζεται παραγωγικά είτε του δίδεται λεξιθηρικά «από το στόμα του λαού» (Πρεβελάκης 1958 1984). Ο Καζαντζάκης αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ενός διανοητή συγγραφέα που αναζητούσε συνεχώς την καταλληλότερη εκφραστικά και την πιο δυσεύρετη λέξη για να αποδώσει με ακρίβεια και σαφήνεια την ποιητική του ιδέα –όπως παρουσιάζεται από την πλούσια επιστολογραφία του (Πρεβελάκης 1984, Αλεξίου-Αποσκίτου 1978, Καζαντζάκης 1993, Καζαντζάκη 1998)–, αναδεικνύοντας όχι μόνο τη μοναδικότητα της λέξης αλλά και την πολυεπίπεδη διάσταση της ίδιας της γλώσσας. Στόχος του ποιητή ήταν να δημιουργήσει μια πανελλήνια γλώσσα βασιζόμενη σε όλες τις ελληνικές διαλέκτους με θεμελιακή διάλεκτο την κρητική (Bien 1927, Γιακουμάκη 1982, Δετοράκης 2002).

Εντάσσεται λοιπόν στη γλωσσική ταυτότητα του Καζαντζάκη ένας νέος όρος, ο νεολογισμός σε συνάρτηση με τον ποιητικό νεολογισμό και τις νεολογικές αθησαύριστες λέξεις, που όπως παρατηρείται παρακάτω, αποτελεί βασικό μέρος της ποιητικής δημιουργίας και τέχνης του συγγραφέα. Στο σημείο αυτό όμως χρήζει αναγκαιότητας η οριοθέτηση της συγκεκριμένης ορολογίας προκειμένου να διερευνηθεί επαγωγικά μέσα στο ποίημα της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ*.

2. Νεολογία και Νεολογισμοί

Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986) ασχολείται διεξοδικά με το φαινόμενο της νεολογίας και ορίζει ότι *νεολογία* είναι η διαδικασία, η πράξη, το φαινόμενο της λεξιλογικής ανανέωσης κι αντίστοιχα, ότι *νεολογισμός* είναι το αποτέλεσμα, το προϊόν της λεξιλογικής ανανέωσης. Παρακολουθεί τη νεολογική δημιουργία καταγράφοντας τον νεοελληνικό λόγο και διατυπώνοντας μια συστηματική τυπολογία για την κατηγοριοποίηση των νεολογικών ευρημάτων της. Η ίδια σημειώνει ότι αποκλείονται από την τυπολογία της οι *λογοτεχνικοί νεολογισμοί*, «οι γεμάτες φαντασία αλλά εφήμερες δημιουργίες λογοτεχνών» (1986), ενώ συμπληρώνει ότι «ο δημιουργός του λογοτεχνικού νεολογισμού αναζητά νέους εκφραστικούς τρόπους» με αποτέλεσμα να καταφεύγει στις πολλές δυνατότητες που διαθέτει το σύστημα της γλώσσας. Ο λογοτέχνης, ο ποιητής, ο δημιουργός πλάθει νέους τρόπους με κύριο σκοπό του την επικοινωνία πομπού και δέκτη με τη μετάδοση του μηνύματος που δεν είναι «αναγκαστικά πρωτότυπο».

Στη συνέχεια η Χριστοφίδου (2001) υποστηρίζει ότι οι νεολογισμοί που δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της ποιητικής διαδικασίας είναι νέες αποτυπώσεις που έχουν άμεση αλληλεξάρτηση με το περικείμενο και ορίζει ως *περικείμενους νεολογισμούς*, τους μη κωδικοποιημένους μορφολογικούς σχηματισμούς, οι οποίοι «δημιουργούνται ad hoc σύμφωνα με τις ανάγκες και τους περιορισμούς του περικειμένου ή του επικοινωνιακού περιβάλλοντος», τονίζοντας ότι «η σχέση περικείμενων νεολογισμών και κειμένου είναι αμφίδρομη». Ακόμη θεωρεί τους *ποιητικούς νεολογισμούς* «ως ένα υποσύνολο των περικείμενων νεολογισμών» και τους αντιδιαστέλλει προς τους νεολογισμούς, οι οποίοι είναι σχηματισμοί που είτε έχουν πρόσφατα κωδικοποιηθεί στο λεξιλόγιο της ελληνικής είτε έχουν αρχίσει να χρησιμοποιούνται από ένα μεγάλο μέρος των φυσικών ομιλητών της ελληνικής.

Συγκρίνοντας τους παραπάνω ορισμούς για το αποτέλεσμα της νεολογικής ποιητικής δημιουργίας, οι λέξεις-κλειδιά που προκύπτουν είναι: μη κωδικοποίηση, μορφολογικός σχηματισμός, ανάγκη περικείμενου, περιορισμός περιβάλλοντος. Ακολούθως, συσχετίζοντας τις παραπάνω λέξεις-κλειδιά, προκύπτει η ανασύνθεση ενός περιγραφικού ορισμού ότι ποιητικοί (ή λογοτεχνικοί) νεολογισμοί είναι μορφολογικοί σχηματισμοί οι οποίοι είναι μη κωδικοποιημένοι συστηματικά, δημιουργούνται από τις ανάγκες του περικείμενου και τους περιορισμούς –που τυχόν προκύπτουν– του επικοινωνιακού περιβάλλοντος.

3. Ποιητικοί νεολογισμοί ή Αθησαύριστες λέξεις στην περίπτωση της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* του Καζαντζάκη

Η εξέταση του φαινομένου της νεολογίας και ειδικότερα η διερεύνηση νεολογισμών στο ποιητικό έργο *ΟΔΥΣΕΙΑ* του Καζαντζάκη αποτελεί ένα εγχείρημα που δεν έχει μέχρι σήμερα πραγματοποιηθεί, ίσως γιατί το επικό μέγεθος του ποιήματος αλλά και ο όγκος των αθησαύριστων λέξεων δημιουργούν σημαντικό πρόβλημα στη γλωσσολογική μελέτη.

Μια τέτοια γλωσσολογική προσέγγιση ενός ποιήματος που είναι «ένα ανεπανάληπτο crescento» γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων, όπως το χαρακτηρίζει η Γιακουμάκη (1982), και το οποίο έχει δημιουργήσει άπειρες συζητήσεις γεμάτες αντιφάσεις, αποτελεί πραγματικά ένα επιστημονικό παρατόλμημα που ελλοχεύει πολλούς κινδύνους. Όμως, η μελέτη της ποιητικής γλώσσας αλλά και των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων ποιητικών δημιουργημάτων, όπως η *ΟΔΥΣΕΙΑ*, θεωρούμε ότι αποτελεί σημαντικό πεδίο έρευνας όχι μονάχα για το χώρο της λογοτεχνίας αλλά κυρίως για τον κλάδο της γλωσσολογίας. Άλλωστε, όπως διαπιστώνει κι ο Jakobson (1998) η ποιητική της λογοτεχνίας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της γλωσσολογίας, αφού η ποιητική ενός κειμένου αποκαλύπτει τη συνεργασία των πολυεπίπεδων λειτουργιών της γλώσσας.

Αμφίδρομα, οι λειτουργίες της γλώσσας και τα επίπεδα ανάλυσής της αποδεικνύουν την έντονη ποιητικότητά της ως ανθρώπινο φαινόμενο της έκφρασης και της επικοινωνίας. Οι επιλογές και οι αποκλίσεις των συγγραφέων δίνουν ανανεωτική πνοή στη γλώσσα φανερώνοντας την αισθητική δύναμη του γλωσσικού φαινομένου με αποτέλεσμα να υπάρχει η δυνατότητα αποκάλυψης για εκείνο που ονομάζεται ποίηση της γλώσσας και γλώσσα της ποίησης (Jakobson 1981). Επομένως, οι λεξιλογικές επιλογές κάθε συγγραφέα αποτελούν την ιδιαίτερη ποιητική του γραμματική (*poetic grammar*, Jakobson 1981 1998), την αποτύπωση της προσωπικής του ταυτότητας κατά τη διαδικασία από τη σύλληψη της συγγραφικής του ιδέας, της μετατροπής του ερεθίσματος σε θέμα και σε τελική έκφραση του μηνύματος προς τους αναγνώστες (Μπαμπινιώτης 1991, Χαραλαμπάκης 2001).

Η ποιητική γραμματική του κάθε συγγραφέα δεν αποτελεί την παθητική παρατήρηση ενός φαινομένου ή ενός γεγονότος αλλά αποτελεί τον μοχλό ενεργοποίησης μηχανισμών που έγκειται τόσο στην ανάγνωση και φυσικά στην κατανόηση ενός λογοτεχνικού κειμένου αλλά κυρίως στη μάθηση νέων μεθόδων έκφρασης. Για το λόγο αυτό η σύγχρονη γλωσσολογία έχει στραφεί στη διερεύνηση της ποιητικής πράξης από γλωσσολογική σκοπιά με κυρίαρχο σκοπό την ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της γραφής των λογοτεχνών. Παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Καζαντζάκη που αγωνίζεται συνεχώς για την ποιητική του επιβίωση και μάχεται ανάμεσα σε χιλιάδες λέξεις, ενισχύοντας την πρωτότυπη γραφή του και το ιδιοσυγκρασιακό του λεξιλόγιο (Μαθιουδάκης 2010, Μαθιουδάκης & Καμπάκη-Βουγιουκλή 2011, Μαθιουδάκης 2012).

Το λεξιλόγιο της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* είναι ιδιαίτερα ποιητικό με την έννοια της δημιουργικότητας, το οποίο χαρακτηρίζεται ως ένα έπος με στοιχεία έντονης νεολογικής ποιητικότητας. Κάθε λέξη στο έπος παρουσιάζεται ξεχωριστά εικονοποιώντας έννοιες και καταστάσεις. Παρόλο που ο ίδιος ο ποιητής (Καζαντζάκης 1938) ισχυρίζεται ότι έχει δημιουργήσει ελάχιστες λέξεις, ο κάθε τύπος που παρουσιάζεται στο έπος θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί ποιητικός νεολογισμός.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τους ορισμούς για τον νεολογισμό της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986) και για τον ποιητικό νεολογισμό της Χριστοφίδου (2001), διαπιστώνεται ότι στην *ΟΔΥΣΕΙΑ* συναθροίζεται ένα πλούσιο υλικό ποιητικών νεολογισμών, δηλαδή μη κωδικοποιημένων μορφολογικών σχηματισμών της ελληνικής γλώσσας. Όμως, αυτός ο ισχυρισμός θα μπορούσε να αποδειχθεί μονάχα στην περίπτωση ενδελεχούς εξέτασης κάθε λέξη του ποιήματος σε λεξικά της κοινής ελληνικής, σε διαλεκτικά λεξικά και φυσικά στο αρχείο του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών.

Η παρούσα μελέτη δεν ασχολείται με τις νεολογικές ανασημασιολογήσεις οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν διαφορετικό πεδίο έρευνας. Ακόμη, σημειώνεται ότι τα νεολογικά ποιητικά αθησαύριστα του Καζαντζάκη πιθανόν να περικλείουν και λεξικούς τύπους που είναι διαλεκτικές ή ιδιωματικές λέξεις οι οποίες συμπεριλαμβάνονται σε ορισμένα διαλεκτικά λεξικά. Παρόλα αυτά όμως εξαιτίας του πλήθους των λεξικών τύπων που αποτελούν το υλικό προς διερεύνηση, η τεκμηρίωση του σώματος αθησαύριστων λέξεων της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* θα μπορούσε να αποτελέσει μια μελλοντική εργασία προκειμένου να απομακρυνθούν και τα διαλεκτικά ή ιδιωματικά λήμματα.

Η συγκεκριμένη έρευνα, λοιπόν, επικεντρώνεται σε μορφικές και μορφολογικές ιδιαιτερότητες της γλωσσικής επένδυσης του καζαντζακικού έπους και ιδιαίτερα ασχολείται με τα νεολογικά αθησαύριστα, δηλαδή με λέξεις που δεν έχουν καταγραφεί στα βασικά λεξικά της κοινής ελληνικής με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν νεολογικό χαρακτήρα αλλά δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως νεολογισμοί.

3.1 Καταγραφή και επεξεργασία λεξιλογικού υλικού.

Πρώτο μέλημα της έρευνάς μας ήταν να διαβάσουμε προσεχτικά, στίχο-στίχο, ολόκληρη την *ΟΔΥΣΕΙΑ* του Νίκου Καζαντζάκη, να σημειώσουμε και να καταγράψουμε κάθε λέξη που απόκλινε από το κοινό γλωσσικό αίσθημα –σύμφωνα πάντα με το προσωπικό μας γλωσσικό αισθητήριο–, ακολουθώντας ως πρότυπο τις δυο παλαιότερες ανολοκλήρωτες έρευνες που είχαν γίνει από τον Πρεβελάκη το 1932 (στον Μαρινάκη 2004) και από τη Γιακουμάκη το 1978 (στη Γιακουμάκη 1982) για την *ΟΔΥΣΕΙΑ* του Καζαντζάκη, καθώς και τη μελέτη της Χριστοφίδου το 1991 (στη Χριστοφίδου 2001) πάνω στο έργο του Ελύτη.

Κατά την ανάγνωση, σημειώναμε οποιαδήποτε λέξη παρουσίαζε γλωσσική ιδιαιτερότητα και δεν ήταν σύμφωνη με το γλωσσικό αίσθημα της κοινής ελληνικής. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκαν 3 μεγάλες κατηγορίες λέξεων: α) οι απλές λέξεις β) οι σύνθετες (και πολυσύνθετες) λέξεις και γ) οι λέξεις που παρουσίαζαν μικρές γλωσσικές διαφοροποιήσεις σε φωνολογικό ή μορφολογικό επίπεδο.

Κατά την επεξεργασία, καταγράφαμε τις λέξεις ανά ραψωδία με τη σειρά που τις συναντούσαμε στο κείμενο. Οπότε δημιουργήσαμε ένα ειδικό λεξικό του οποίου η μικροδομή είχε τη μορφή:

λέξη > ραψωδία > στίχος > συγκείμενο.

Οι πληροφορίες για την κάθε λέξη αποτελούν ένα ενδεικτικό παράδειγμα για τη χρήση της μέσα στο έπος και δεν περιγράφουν τη συχνότητα εμφάνισης της συγκεκριμένης λέξης στο ποίημα. Έτσι, δημιουργήθηκε η αρχική μορφή ενός ηλεκτρονικού σώματος λέξεων (lexical corpus) περίπου 14.000 λημμάτων!

Στη συνέχεια, ελέγξαμε τον κατάλογο των τύπων λέξεων λέξη προς λέξη σε τέσσερα λεξικά της κοινής νέας ελληνικής, προκειμένου να αφαιρέσουμε κάποιες λέξεις που πιθανότατα να αποτελούν κωδικοποιημένες λέξεις της ελληνικής. Συγκεκριμένα τα λεξικά που χρησιμοποιήσαμε ως μεθοδολογικά εργαλεία ήταν α. η ηλεκτρονική μορφή του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (1998-2002), β. το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Μπαμπινιώτη (2008), γ. το *Λεξικόν της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* της Πρωίας (1933) και δ. το *Μέγα λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης* του Δημητράκου (1964). Η επιλογή των λεξικών έγινε με σκοπό να καλύπτει συγχρονικά και διαχρονικά τον λεξικογραφικό μας έλεγχο, οπότε επιλέξαμε δύο λεξικά σύγχρονα του συγγραφέα στα οποία θα μπορούσε να έχει πρόσβαση και δύο λεξικά της σημερινής εποχής.

Μετά την τελική επεξεργασία, το ηλεκτρονικό σώμα λέξεων αποτελείται από περίπου 7.500 λήμματα κι αποτελεί την τελική μορφή του πίνακα λέξεων στην *ΟΔΥΣΕΙΑ* του Καζαντζάκη. Σημειώνουμε εδώ ότι, εκτός από τις λέξεις που βρέθηκαν μέσα στα λεξικά, αφαιρέθηκαν τύποι που επαναλαμβανόντουσαν και επίσης τύποι που παρουσίαζαν μικρές διαφοροποιήσεις από την ελληνική ή είχαν έντονη διαλεκτική χροιά και θεωρήσαμε ότι δεν μπορούμε να τους κατατάξουμε σε ένα σώμα ποιητικών λέξεων, όπως γήλιος, χρουσό, γαίματα κά.

3.2 Τυπολογία των αθησαύριστων λέξεων

Το σώμα αθησαύριστων λέξεων της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* του Καζαντζάκη αποτελεί ένα ειδικό λεξιλόγιο όπου περιέχει: παράγωγες λέξεις, σύνθετες λέξεις, διαλεκτικές λέξεις, ιδιωματισμούς, ονοματοποιήσεις, ιδιόλεκτα. Με βάση το σύνολο του λεξιλογίου της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* χαρακτηρίζονται ποιητικές νεολογικές αθησαύριστες λέξεις εκείνες που είναι μη κωδικοποιημένες στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ). Στη μελέτη του γλωσσικού υλικού της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* έχουμε σκοπό να εξετάσουμε τον τρόπο κατανόησης των δύσκολων και δυσνόητων λέξεων που αποτελούν τη μαγιά του ποιητή να καταγράψει και να μεταφέρει την δημιουργική του ιδέα. Δεν μας απασχολεί η σχολαστική και συστηματική κατηγοριοποίηση των ποιητικών νεολογισμών και των αθησαύριστων λέξεων για να αποδώσουμε την καταγωγή τους ή της σημασία τους.

Στόχος μας είναι να κατηγοριοποιήσουμε τους ποιητικούς τύπους σε μια τυπολογία για να μπορέσουμε να διερευνήσουμε το φαινόμενο της νεολογικής δημιουργίας στην *ΟΔΥΣΕΙΑ* του Καζαντζάκη. Βασιστήκαμε κυρίως στην πληρέστατη και περιγραφική τυπολογία της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986) που αφορά την νέα ελληνική καθώς και σε βασικά σημεία στις τυπολογίες των Guiraud (1967 1971) και Guilbert (1973 1975).

Προσαρμόσαμε τις παραπάνω τυπολογίες νεολογισμών στο γλωσσικό υλικό που συντάξαμε όπως περιγράψαμε παραπάνω και καταλήξαμε να προτείνουμε μια τυπολογία που να εφαρμόζεται στα

νεολογικά αθησαύριστα της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* του Καζαντζάκη. Επομένως, διακρίνουμε τρεις μεγάλες κατηγορίες νεολογικών τύπων: Α) παραγωγικότητα, Β) δάνεια, Γ) ονοματοποιία. Κάθε μία από τις κατηγορίες αυτές περιλαμβάνουν υποκατηγορίες τις οποίες θα περιγράψουμε παρακάτω.

Αξίζει, στο σημείο αυτό, να σημειώσουμε τις βασικές αρχές μας για τη δημιουργία της συγκεκριμένης τυπολογίας˙ η πρώτη αρχή μας είναι ότι διακρίναμε τις κατηγορίες των ποιητικών λέξεων σύμφωνα με τους διάφορους τρόπους δημιουργίας λέξεων. Ανατρέξαμε στις διεργασίες που ενεργεί η γλώσσα για την δημιουργία νέων λεξικών σχηματισμών και προσδιορίσαμε αυτές τις κατηγορίες που τις θεωρούμε και τα βασικά λεξικογενετικά είδη˙ ακολούθως, η δεύτερη αρχή μας έχει σχέση με τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε κι αντιλαμβανόμαστε τις λέξεις. Η γλώσσα –όπως υπενθυμίζει κι ο Guiraud– δεν αποτελείται από τις λέξεις, αλλά από κατηγορίες λέξεων που η καθεμιά τους αποτελείται από ομάδα λέξεων με κοινά χαρακτηριστικά. Σε αντίθεση με τον Guiraud, εμείς κατατάξαμε τις περιπτώσεις των αθησαύριστων τύπων της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* του Καζαντζάκη με μορφολογικά και λεξικογενετικά κριτήρια, με σκοπό να αποδώσουμε την τυπολογία των ποιητικών αθησαύριστων.

Η *παραγωγικότητα* η οποία αποτελεί την πρώτη κατηγορία, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα, υποδιαιρείται σε δύο βασικές κατηγορίες: στις περιπτώσεις που έχουν τη μορφή 'βάση+επίθημα' (Α1) και στις περιπτώσεις που έχουν τη μορφή 'πρόθημα ή α΄συνθετικό+βάση' (Α2)˙ στην πρώτη υποκατηγορία εντάσσουμε περιπτώσεις όπως τα παράγωγα (Α1α) και τα παρασύνθετα (Α1β), ενώ στη δεύτερη υποκατηγορία εντάσσουμε περιπτώσεις όπως τα απλά σύνθετα (Α2α) και τα πολυσύνθετα (Α2β).

Τα *δάνεια*, τα οποία αποτελούν τη δεύτερη κατηγορία, χωρίζονται σε δύο μεγάλες υποκατηγορίες: τα εξωτερικά δάνεια (Β1) και τα εσωτερικά δάνεια (Β2). Στα εξωτερικά δάνεια εντάσσουμε περιπτώσεις όπως τα προσαρμοσμένα (συμμορφωμένα) δάνεια (Β1α), τα απροσάρμοστα (ασυμμόρφωτα) δάνεια (Β1β) και οι δάνειες λεκτικές μονάδες (μεταφραστικά δάνεια) (Β1γ), ενώ στα εσωτερικά δάνεια εντάσσουμε περιπτώσεις αλλαγής σημασίας σε λεκτικές μονάδες της ίδιας γλωσσικής ομάδας (Β2).

Τέλος, στην τρίτη κατηγορία εντάσσουμε τις περιπτώσεις που είναι αποτελέσματα του φαινομένου της *ονοματοποιίας*, δηλαδή τη δημιουργία γλωσσικών τύπων που προσπαθούν να αποδώσουν ένα φυσικό ήχο.

Σχηματικά η τυπολογία παρουσιάζεται όπως ακριβώς διαμορφώθηκε ως εξής:

Α) Παραγωγικότητα:
1. βάση+επίθημα:
α. παράγωγα
β. παρασύνθετα
2. πρόθημα ή α΄συνθετικό+βάση:
α. απλά σύνθετα
β. πολυσύνθετα

Β) Δάνεια:
1. Εξωτερικά:
α. προσαρμοσμένα (συμμορφωμένα)
β. απροσάρμοστα (ασυμμόρφωτα)
γ. δάνειες λεκτικές μονάδες (μεταφραστικά δάνεια)
2. Εσωτερικά:
αλλαγή σημασίας σε λεκτικές μονάδες της ίδιας γλωσσικής ομάδας

Γ) Ονοματοποιία

Πίνακας 1 Τυπολογία νεολογικών αθησαύριστων λέξεων

4. Παραδείγματα από την *ΟΔΥΣΕΙΑ*

Στο συγκεκριμένο σημείο παρατίθενται μερικά παραδείγματα μέσα από την *ΟΔΥΣΕΙΑ* του Καζαντζάκη προκειμένου να αποδοθεί με ευκρίνεια η θεωρητική σκέψη ως προς την ποιητική νεολογική διαδικασία σύμφωνα με την τυποποίηση των αθησαύριστων λέξεων που περιγράφηκε παραπάνω. Οι λέξεις παρουσιάζονται με το συγκείμενο στο οποίο είναι ενσωματωμένες για την καλύτερη σημασιολογική τους κατανόηση:

δοξαράς	Ο δοξαράς γελάει τανταvιστά, ξεσκίστηκε ο λαιμός του: «Εσείς, μωρέ, γρικάτε ποταμό, και δεν το κόβει ο νους σας πως η ψυχή ‘ναι ο ποταμός, ψυχή μονάχα ανηφορούμε˙ κι αν ξεπεζέψω απόψε απ’ το κορμί, πάλε η στρατειά δε χάθη!»
κοσμοπαρωρίτη	Όλο το μέγα σώμα ξάχνισε του κοσμοπαρωρίτη, κι αργά, χιονοκαράβι, βλάμηδες και πωρικά και μνήμη, σαν καταχνιά στο πέλαο σαλέψαν κι ως δροσουλίτες σβήσαν.
θαλασσόφρυδο	Μα τότε, μπρούμυτα ως αρπάζουνταν ο Χάλικας στην πλώρα, ξεχώρισε μες στο αφροπέλαγο γαλάζο κορφοβούνι γυαλιστερό, στο θαλασσόφρυδο ν’ ανεβοκατεβαίνει.
χεραγκαλιά	Οι πέτρες πέταξαν γαρούφαλα, τα σαμιαμίθια μπόι, σαν άρχοντας με τα χρουσά σκουτιά κατέβη ο μέγας ήλιος χεραγκαλιά με τη γυναίκα του τη φεγγαροντυμένη˙ και μοίραζε φτερά στους σκούληκους κι ανθούς στα χορταράκια.
φεγγαροστάζουν	Μυρίζει η γης το κρινογιασεμί, γυμνές κοπέλες γέρνουν κι απλοχερούν κρασί στους άρχοντες και ρόδα στις κεράδες˙ πηχτά φεγγαροστάζουν τα δεντρά, σταθήκαν οι χορεύτρες κι ευωδιαστός ιδρώτας δροσερός παχνίζει τα κορμιά τους.
ντιντινίζαν	Κι οι νύχτες άρμοζαν τ’ αστέρια τους στις μαύρες τραχηλιές τους, κι ως άγριες χήρες, αραπόχηρες, στον όχτο κατεβαίναν, και ντιντινίζαν τα βραχιόλια τους τ’ αστρομαργελωμένα.
φουρφουριστά	Τα κύματα αλαφριά, φουρφουριστά, με το λαλάρι επαίζαν, τα όρνια κοπάδια σαν αρνιά βαριά στα βράχια κοντοπήδουν, κι αρχοντικά σεριάνουν με κοιλιές χορτάτες οι κοράκοι.

Πίνακας 2 Παραδείγματα αθησαύριστων τύπων

Ακόμη, στον παρακάτω πίνακα παρατίθεται ενδεικτικά ένα μέρος του σώματος των αθησαύριστων λέξεων. Συγκεκριμένα, οι λέξεις είναι από την Α΄ ραψωδία της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* του Καζαντζάκη και παρουσιάζονται σε αλφαβητική σειρά, ενώ αριθμητικά φαίνεται και ο στίχος στον οποίο εμφανίζεται η λέξη στη συγκεκριμένη ραψωδία:

αγεροβοσκολόγαε	520	αδικοσκορπισμένο	652	ακρολοχεύει	1155
αγιουπίσια	1258	αιματοκύματα	1216	ακρολυγούσαν	164
αγκριφωτά	626	αιτοκαρδιά	521	ακροπηδάει	1363
αγόγλωσσου	790	αιτοφτέρουγες	531	ακροτρεκλίζοντας	1326
αγουρομελιγγάτου	226	ακνό	1312	ακροχεράει	442
αγριμόγατου	1172	ακρογιαλοχορέψω	44	αμήγυρο	256
αγριμοκυνηγούσαν	265	ακρολιχνούν	1366	αναγκαρδιώθη	687

αναμουράει	267
ανανιωμένοι	658
ανάντιασε	571
αναντρουμίζει	420
αναπλαντάει	1184
αναρίπισε	421
αναρουθούναε	560
αναφουντώσαν	155
ανεγυρίσματα	286
ανελιγώνεται	1040
ανελίχτη	653
ανθρωποφωνοκόπι	669
αντζοχοροπηδούσε	563
αντιλογάει	872
αντίμεμα	846
αντρολαχταρισμένα	140
αντρομαυλίστρας	149
αντροπαλίκαρα	180
αντροφαγά	169
ανωγιαστό	594
απαλόχνουδος	314
απανωχείλι	876
απλοδαχτύλωσε	1171
απλόκλωθε	794
αποβροχάδα	344
απόκοιλα	1029
απολεχάνει	494
αποπιοτίδια	1032
απριλοδιαγυρίζει	783
αργοχωνιάει	926
αρματοστάσι	553
αρμοδεσιά	189
αρμυροτάγαρο	87
αρνοκοπάδι	404
αρνοτσέλιγκα	1199
αρούλιζε	895

αρχάρισσα	1348
ασημοκλείδι	295
ασημόκλωνες	910
ασπροχόχλαδο	1001
αστραποκύκλωσαν	606
αστραπομάτης	1111
αστραπονούσης	257
αστροζούδια	753
αστροκαύτη	526
αστρομάτα	118
αφρογάλαζο	1378
αφροδροσολογάται	14
αχνοκαταστάλαξε	120
αχνόλιωνε	1375
αχνοπρασίνιζαν	424
αψηλοξεκορφίσει	786
βαλτονερούλιαε	1072
βαριανεβαίνει	1317
βαριοκοπαδάρη	1199
βαριόχνωτος	475
βασιλοκορόνα	454
βεργόλαμνα	1067
βοδοζεύεται	870
βουνοκορφίσια	1090
βραχνοξεφωνίζει	768
βραχνοπετεινάρια	1334
βροντογελάει	1043
βροντοδιαλαλήστε	661
βρυγιασμένες	309
βυζομάχαιρα	380
γαλαζόκρουστα	618
γαλαζοπλούμιστο	295
γαλαζοχτυπημένα	752
γαλατοφόρες	763
γαυραφέντης	581
γερακοκούδουνα	780

γιαλιά	321
γιαλοξεφαντώσουν	1047
γιδοστράτι	786
γκουίζοντας	267
γκρεμοχοχλαδάκια	1009
γλαροπούλα	1376
γλιστροκατεβαίνει	948
γλυκαντιφέγγιζαν	1264
γλυκοβαλαντώνει	1368
γλυκοδαγκάσει	154
γλυκοξημέρωνε	619
γλυκοπαραμιλούσε	229
γοργοδρασκέλουν	265
γοργοξεπαραλυώ	905
γοργοπλερώνει	834
γοργόστροφες	211
γραπούνιζε	1166
γρούλης	1173
δεξόζερβα	1347
διαλόχισε	356
δίγουβη	1110
διπλοβοσκός	475
διπλόγουβες	1081
διπλοκλειδωτήρες	548
διχαλόβεργες	1327
διχαλοδρόμι	1037
δοντωσιές	586
δρακόντευε	1332
δροσόκορμη	324
ερωτόλαμνη	690
ερωτονυχτοπούλια	345
ζεστολασπονέρι	936
ζευλωμένα	406
ζωχλαλοή	669
ηλιοφαγωμένη	849
θαμπάχνιζε	788

θρασερό	497
καγκέλια	1345
καινουριώσει	946
κακοδεξίμια	355
καλαμόβεργα	913
καλαμόπλεχτα	839
καλέστρα	976
καλόδετο	911
καλοθρονιαστούμε	292
καλοπόταγης	592
καλόσπαρτο	214
καλωσορισμένου	1054
καμαροζυγιαζόταν	522
καρβουνόλακκος	1170
καστροκαταλύτη	18
καταβόδιο	909
καταλάσπωσε	271
κατάνθιστο	1204
κατάραντα	1193
κατάσπλαχνα	1261
κατάχειλα	738
καταχόρταστο	75
καψοκάρδισε	1177
κεραλειμμένα	650
κεφαλόδεσες	988
κιβουροχάλικα	748
κλαπαταριές	511
κλαροπόδαρα	525
κλαψόγελα	642
κλαψοσαλιαρίζουν	180
κλεφτοκορφολόγα	1307
κλουκίζοντας	731
κλουκλούταγαν	735
κλωθανηφορίζουν	135
κλωσοφτέρουγα	775
κοιλιομάζωμα	1142

κοντοβόλτες	1048
κορφοκέφαλο	1265
κορφολίμανο	1359
κορφοχτυπιούνται	146
κουτσοκέφαλο	1169
κουτσοξέραβδα	170
κουφαναστενάζει	928
κουφογονάτιασα	387
κουφολύγισαν	1251
κρασαποπιοτίδια	1158
κρασοκατακάθια	1160
κρασοκερνοβόλι	1319
κρασόκουπες	1046
κράσοψα	1020
κρασωμένη	1335
κρουφαγγίξει	1356
κρουφοφτερουγίσαν	233
κυκλού	1295
κυπαρισσότραφο	1022
λαγωνιάρη	193
λάμπαδο	572
λαμπαδόχυτες	769
λαρυγγιστά	731
λασπόμυαλους	646
λιάρο	794
λιβανόχνωτα	767
λιγναστράγαλα	625
λιγομαριάσει	1026
λιονταροπροβιές	1212
λιοντοφρουρούς	484
λιοστρόγγυλος	605
λιόψητα	753
λυχνανάμματα	1235
μακραλαφροπόδες	322
μακροπεραματίζοντας	864
μακροπόθητη	444

μακροτσίνουρα	541
μαλλιαροκουτάλες	1130
μαυρομαντιλωθείτε	181
μαυροπόρφυρο	1152
μαυροσαλεύει	1028
μελοδιαγουμίζει	138
μελόχρουσα	325
μερομόχτι	815
μεροφάδες	850
μεσοδόκαρα	96
μεταδιαγύρεις	1352
μηλομαραμένο	163
μοιράρης	1262
μονογλεντοκόπαε	1166
μονόπετρα	714
μονοπλάτι	176
μοσκομύριστο	692
μπλοκάδες	505
μπουσουλωτά	173
μπροσμούρωνε	1073
μπροστολάκουν	470
μυαλοδόξαρος	101
μυαλοζυγιάζει	558
μυριοξομπλιάσω	774
μωρομπιστεύουμαι	1120
νεκρογυναικίτη	706
νεκροχαμομήλι	677
νεκροχοροστάσι	758
νεραύλακο	981
νεροβούβαλος	1317
νεφροδροσολόγαε	823
νιοσφαγμένων	132
νοητερά	1069
νυχοπατώντας	300
νυχτοδιαγούμισε	363
νυχτοπλάνο	504

νυχτοπνοές	1093
νυχτοφτέρουγες	440
ξανάζωσε	771
ξανάστραψαν	770
ξεθαρρετά	372
ξεθράσεψε	242
ξεκαπετανίσει	223
ξεκρικέλωσε	523
ξεμαργώνουν	745
ξεπέτρωσε	732
ξεπλέρωτο	845
ξεπνεμένες	685
ξεροδάχτυλα	860
ξεροκάλαμα	929
ξερόπετρα	803
ξεσμηλιωθήκα	145
ξέσφαλε	530
ξεφαίνει	863
ξεφωναχτά	379
ξεχάσκωνε	1098
ξώγλυφα	1104
ολάκριβο	1219
ολόρφανο	445
ορθαμολήσει	392
ορθοσυμπερπατούνε	899
ορθοτανύστη	1174
ορθοχωνώσα	1191
ουρανοσάλευτου	515
παιγνιώτη	452
παιχνιδοματίζουν	1013
παλιοκαύκαλο	215
πανωπύργι	1246
παραθεούς	391
πατριδοσαπίσω	1294
περγελαχτά	287
πέργιαλος	375

περιθέρα	596
περφανοκαυκήθη	886
πεταλουδούν	432
πετροβοσκολόγαε	620
πετροκασέλες	549
πετροχαραμάδες	711
πήχτρωσε	165
πισωκάμπουρο	1039
πισωκαύκαλο	508
πλεχταριά	745
πληθεροκαρπίζουν	648
ποκορφής	566
πολυαχνάρη	559
πολυδουλεμένο	195
πολυκάρπωτου	398
πολύστηθο	478
πολύψυχο	478
πονοκαταλύτης	313
πουλαρόδειχνε	865
πουρπούριζε	935
πρόσβραδο	1061
προυντζάρματα	760
πρωτάνθια	789
πρωταφράτο	147
πρωτονογήθη	1153
πρωτόπνι	229
πυκνόπαχη	999
πωρικοκαρπίζει	1204
ρηγικιά	364
ριζοχωματίσω	188
ροδογαλάζιους	114
ροδοστήθα	1336
ρουχάζοντας	579
σαρανταπήχιασε	1058
σιγόθρυψε	860
σκλαβερά	457

σκοτεινοβλεφαρίζει	868
σουραυλολαρύγγι	1164
σοφιλιαστούς	702
σοχαλάσει	381
σπαρτάρα	374
σπηλιονυχτερίδες	573
σταλωτό	751
σταμνολέβετα	557
σταροκουβαλητής	47
σταφυλιαστός	620
στραβομουριάζει	1014
στριφοβούκινα	1050
στρουφοκέρατο	1130
σύγιαλο	787
συδαυλούν	179
σύθρηνο	979
σύλογγο	346
συμπλάκωνε	1217
συσηλίζει	335
σύφλογα	534
σφηνομπολιάζει	1260
σφιχτοκουβαριασμένοι	736
σφιχτομονηταρίζουν	168
σώχωρο	920
ταβλοκαθισμένοι	1300
τετράφλογο	543
τίγρισσα	122
τολμητερά	245
τραγουδάρχοντας	1188
τραγουδαφεντάδες	1016
τραγουδοκόπαδα	1202
τραγουδομοιρολόι	1328
τριζοκοπάαν	587
υπνωμένα	736
φαμεγικών	290
φεγγαροπαίζουν	1096

φεγγιά	434	χαμάσκωναν	744	χοντρολόγαε	1162
φιδόκορμα	1347	χαμοβλεφαρίσαν	1010	χοντροχόχλαδο	285
φλογαντηλαρίσαν	95	χαμοκέλαηδα	1322	χορταροπλανταγμένοι	700
φλογοπόδαρα	1366	χαρατσάρης	881	χορτοπλεξούδες	769
φλογοσουραυλούσες	1278	χαροστρούγκα	749	χρουσοκέφαλα	89
φρασκί	138	χασμολογάται	928	χρουσοξόμπλιαστο	298
φρένια	360	χαχάριζαν	587	χρουσοσπάλαθου	790
φτερακίσματα	218	χειμασμένη	88	χρυσοσπάργανα	1218
φτερουγοκοπούσε	375	χελιά	1021	χωματοβοδάκια	1224
φτωχοχαμομήλι	713	χελιδονιάρη	721	χωματόφραχτα	737
φυρογόνατα	908	χεράκωσα	311	χωριατόγαμπρος	1355
χαλικοπλαγιά	985	χνότισε	1071	χωριατόστηθα	1002
χαλκοδεμένες	489	χνουδάστραφτε	690	ψιλαλέθει	502
χαλκόχυτα	625	χοντροδαχτυλίδια	551	ψυχαρπάχτη	413
χαλόδοντα	267	χοντροκόπαδα	392	ψυχοσούρτης	778
χαμαδός	1195	χοντρολιές	1169	ψωμοδότρα	874

Πίνακας 3 Σώμα Αθησαύριστων Λέξεων της ραψωδίας Α΄ της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ*

5. Αντί επιλόγου

Με την παρουσίαση μέρους του ποιητικού γλωσσικού πλούτου της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* ανακαλύψαμε την αξόδευτη φαντασία της τέχνης και της τεχνικής του Καζαντζάκη όπως αυτή φωλιάζει και αργοσέρνεται στις νεολογικές λεξιλογικές επιλογές του έπους του. Ο συγγραφέας αποκαλύπτεται ως ένας μαέστρος των εσωτερικών ρυθμικών δομών των ποιητικών λέξεων, ως ένας ζωγράφος όπου «η λέξη μιλάει με την εικόνα» και ακολούθως «η σκέψη» του αποδίδεται «ολοένα σε ζωγραφιές» (Πρεβελάκης, 1958) και τέλος, ως ένας δημιουργός-ποιητής που πάλευε ασταμάτητα να μαγέψει τη λέξη, να ανανεώσει την σημασία της, να τη μεταμορφώσει σε μια άλλη νεολογική ορμή χαρίζοντας της μια νέα δομή, μια νέα μορφή, μια νέα ποιητική δύναμη˙ θαρραλέος πολεμιστής λέξεων, φράσεων και νοημάτων, ο Καζαντζάκης δεν σταματά να γράφει την *ΟΔΥΣΕΙΑ* με απλά υλικά που ουσιαστικά αποτελούν ένα οπλοστάσιο νεολογικής και ποιητικής δημιουργικότητας˙ δεν σταματά, δεν πνίγεται, δεν χορταίνει:

> *Ψυχή μεγάλη, η γης δεν σε χωράει, τα σπίτια σε φοβούνται,*
> *καλά το πεθυμούσες τέλεψες και το άχτι σου έβγαλές το.*
>
> (Καζαντζάκης 1967:Θ 751-752)

Ένας δημιουργός που δεν χωράει στη γη που και ακόμα τώρα που έχει τελειώσει την ποιητική του δημιουργία είναι αμφίβολο αν διαφαίνεται ότι έβγαλε το άχτι του.

Ο Καζαντζάκης αποκαλύπτεται ως ένας συγγραφέας με ιδιαίτερη σχέση με το λεξικό πλούτο˙ μια σχέση Καζαντζάκη και Λέξης ερωτική και συνάμα σχέση απόρριψης˙ γιατί η νέα πρωτότυπη άγραφη λέξη, η αποτύπωση του κάθε νεολογικού τύπου είναι για αυτόν η απόλυτη ικανοποίηση και η επιστημονική ανακάλυψη:

> *Να γυρίζεις την Ελλάδα, με τεντωμένο το αυτί, ν' ακούς από το στόμα του λαού τη λέξη παρθένα ακόμα, χιλιάδες χρόνια αμουντζάλωτη από το μελάνι, και να την παίρνεις μαζί σου, όπως κλέφτουμε τη γυναίκα που αγαπούμε, με κουρσάρικη αναγάλλια! Να σκαρφαλώνεις βουνά, να πεινάς, να διψάς, να 'σαι κατάσκοπος, και ξαφνικά να τα ξεχνάς όλα γιατί αντάμωσες ένα βοσκό και σε φίλεψε μιαν άγνωστη "περίλαμπρη" λέξη.*
>
> (Καζαντζάκης 1941:106)

Τις «περίλαμπρες» λέξεις της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ* προσπαθήσαμε να σας μετα-δώσουμε όπως αυτές εντάσσονται στη γλωσσολογική κατανομή των νεολογικών αθησαύριστων. Οι λέξεις είναι μορφικά στοιχεία του ποιητικού λόγου του Καζαντζάκη που φαίνονται και υπάρχουν˙ που μπορούμε να τις μετρήσουμε, να τις καταγράψουμε και να τις κατηγοριοποιήσουμε.

Η ψυχή της ποιητικής του Καζαντζάκη, όμως, είναι αξόδευτη˙ ταξιδεμένη κι αταξίδευτη μέσα σε γνωστές-άγνωστες λέξεις. Οδοιπόρος της γλώσσας ο Καζαντζάκης μέσα στην ποιητική του δημιουργία, περιπλανώμενοι κι εμείς στους οδυσσειακούς του στίχους:

> *Είδες νερά πολλά, ταξίδεψες, είδες πολλούς ανθρώπους,*
> *και πεταλούδισες αχόρταγο σε κάθε γης λουλούδι*
> *κι αργά πιπίλισες το μέλι του και το φαρμάκι εφράθης˙*
> *και τώρα σαν αιτόπουλο κουρνιάς στα κράκουρα του νου μου,*
> *κι η γης πολλά στενή σου φαίνεται και τ' όξω πλούτος φτώχεια,*
> *κι αναγυρνάς φλογάτο, στρογγυλό στο μέσα αγριμολόι˙*
> *ας είσαι βλογημένο, μάτι μου, που χορτασμό δεν έχεις!*
>
> (Καζαντζάκης 1967:Π 495-501)

Βιβλιογραφία

Ανδριώτη, Ν. Π. 1959. Η γλώσσα του Καζαντζάκη. *Νέα Εστία*, τόμ. 66, τεύχ. 779, *Αφιέρωμα Νίκος Καζαντζάκης*, Αθήνα: 90-95.

Αλεξίου-Αποσκίτου, Μ. 1978. Τριάντα τέσσερα άγνωστα γράμματα του Νίκου Καζαντζάκη. *Αμάλθεια*, τ. 35. Άγιος Νικόλαος-Λασίθι.

Bien, P. 1972. *Kazantzakis and the Linguistic Revolution in Greek Literature*. Princeton, New York: Princeton University Press.

Γιακουμάκη, Ε. 1982. Η Γλώσσα της "ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ" του Ν. Καζαντζάκη. *Λεξικογραφικόν Δελτίον 14*, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών: 143-167.

Δετοράκης, Θ. 2002. Το κρητικό υπόστρωμα στην Οδύσεια του Καζαντζάκη. *Σήμα Μενέλαου Παρλαμά*. Ηράκλειο: Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών.

Δημητράκος, Δ. 1964. *Μέγα λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης*. (Τομ. Α-ΙΕ). Αθήναι: Εκδόσεις Δομή.

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη]. 1998-2002. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ. http://www.komvos.edu.gr/dictionaries/dictonline/DictOnLineTri.htm

Guilbert, L. 1973. Théorie du néologisme. Στο *Le Néologisme dans la langue et dans la littérature* (Vol. 25). Paris: Cahiers de l'Asspciation Internationale des études françaises.

Guilbert, L. 1975. *La créativité lexicale.* Paris: Larousse.

Guiraud, P. 1967. *Structures étymologiques du lexique français.* Paris: Larousse.

Guiraud, P. 1971. Néologismes littéraires. *La banque des mots, 1*, 23-28.

Jakobson, R. 1981. *Selected Writings: Poetry of grammar and grammar of poetry*. (ed. Stephen Rudy). The Hague: Mouton.

Jakobson, R. 1998. *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*. (μτφ. Α. Μπερλής). Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Καζαντζάκη, Ε. 1998. *Νίκος Καζαντζάκης ο Ασυμβίβαστος. Βιογραφία βασισμένη σε ανέκδοτα γράμματα και κείμενά του*. (Γ΄εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ελένης Καζαντζάκη.

Καζαντζάκης, Ν. 1938. *ΟΔΥΣΕΙΑ*. Αθήνα: Εκδόσεις Πυρσός.

Καζαντζάκης, Ν. 1967. *ΟΔΥΣΣΕΙΑ*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελένης Καζαντζάκη.

Καζαντζάκης, Ν. 1993. *Επιστολές προς Γαλάτεια*. (Γ΄εκδ.). (Επιμ. Ε. Αλεξίου). Αθήνα: Εκδόσεις Δίφρος.

Μαθιουδάκης, Ν. 2010. Scribo poesem ergo sum: Περί Ποιητικών Γραμματικών. Ανακοίνωση στο συνέδριο *Ζητήματα Διδακτικής της Γλώσσας*. Κομοτηνή: 7 και 8 Μαΐου 2010 (υπό δημοσίευση).

Μαθιουδάκης, Ν. 2012. *Νεολογικά Αθησαύριστα στην ΟΔΥΣΕΙΑ του Νίκου Καζαντζάκη. Στρατηγικές κατανόησης, ασάφεια και βεβαιότητα*. [διδακτορική διατριβή] Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Μαθιουδάκης, Ν., & Καμπάκη-Βουγιουκλή, Π. 2011. Η επιθετική ταυτότητα του Οδυσσέα στο έπος του Νίκου Καζαντζάκη: μια πρόταση μέσω των ασαφών συνόλων. Στο Κ. Α. Δημάδης (επιμ.), *Πρακτικά του Δ΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών/ Proceedings of the 4th European Congress of Modern Greek Studies. Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010. 1*, σσ. 295-314. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ) (αναρτημένο στην ιστοσελίδα http://www.eens.org/?page_id=1873).

Μανδηλαράς, Β. 1987. *Καζαντζάκης και Γλώσσα*. Αθήνα: αυτοέκδοση.

Μπαμπινιώτης, Γ. 1991. *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία, από την Τεχνική στην Τέχνη του Λόγου*. Αθήνα: αυτοέκδοση.

Μπαμπινιώτης, Γ. 2008. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας: με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων: ερμηνευτικό, ορθογραφικό, ετυμολογικό, συνωνύμων-αντιθέτων, κυρίων ονομάτων, επιστημονικών όρων, ακρωνυμίων*. (Γ΄εκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Πρεβελάκης, Παντ. 1958. *Ο Ποιητής και το Ποίημα της Οδύσσειας*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Πρεβελάκης, Παντ. 1984. *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη*. (Β΄εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ελένης Καζαντζάκη.

Πρωία. 1933. *Λεξικόν της Νέας Ελληνικής Γλώσσης: Ορθογραφικόν και Ερμηνευτικόν: Συνταχθέν υπό επιτροπής φιλολόγων και επιστημόνων. Έκδοσις Νεοτάτη*. (Τομ. Α-Γ). (Επιμ. Γεωργίου Ζευγώλη). Αθήναι: Εκδοτικός Οίκος Σταμ. Π. Δημητράκου.

Sideras, A. 1983. *«Zur Sprache der Odyssee von Kazantzakis», Folia Neohellenica-Zeitschrift Für Neogräzistik,* Festschrift Nikos Kazantzakis 1883-1983, Band V, Amsterdam: Verlag Adolf M. Hakkert: 89-156.

Χαραλαμπάκης, Χ. 1999. *Ο γλωσσικός σκεπτικισμός του Νίκου Καζαντζάκη*. Χανιά: Κρητική Εστία.

Χαραλαμπάκης, Χ. 2001. *Νεοελληνικός Λόγος, Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος*. Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Τσιβεριώτη.

Παράρτημα:
Οι διαφάνειες της προφορικής παρουσίασης στο συνέδριο του 10ου ΔΣΕΓ.

Οι πίνακες που κοσμούν αισθητικά τις διαφάνειες είναι από τη γαλλική έκδοση της *ΟΔΥΣΕΙΑΣ*:

Kazantzakis, Nikos. 1968-69. *L'Odyssée*. (μετάφραση στα γαλλικά Jacqueline Moatti) Παρίσι: Plon [με λιθογραφίες των André Cottavoz, Paul Guiramand, André Minaux, Walter Spitzer]

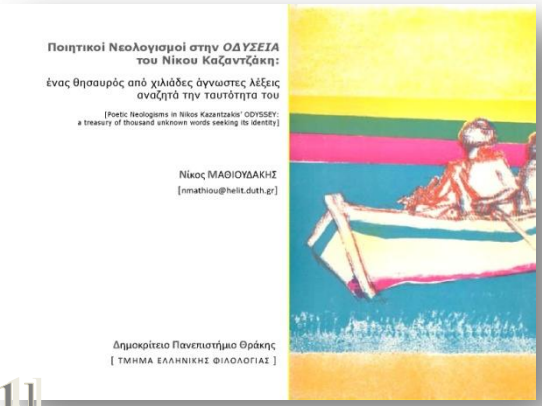

[1]

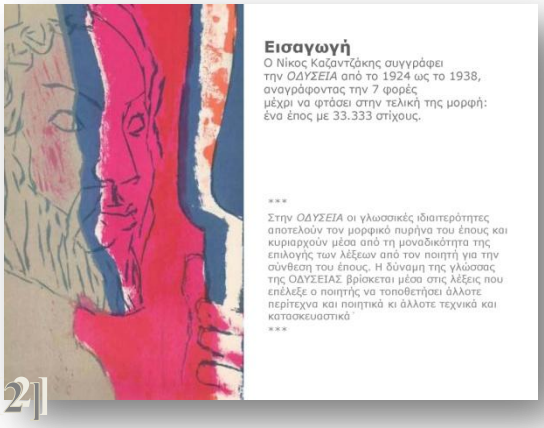

[2]

[3]

[4]

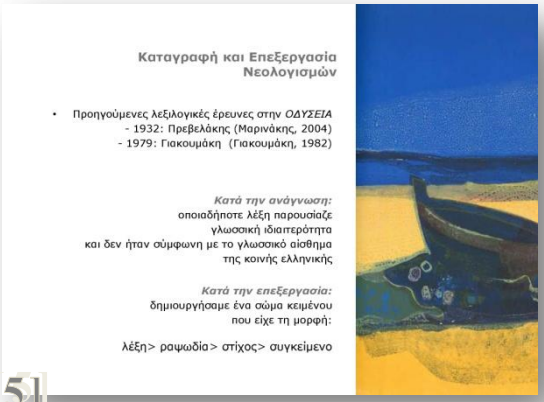
Καταγραφή και Επεξεργασία
Νεολογισμών
Προηγούμενες λεξιλογικές έρευνες στην ΟΔΥΣΕΙΑ
- 1932: Πρεβελάκης (Μαρινάκης, 2004)
- 1979: Γιακουμάκη (Γιακουμάκη, 1982)
Κατά την ανάγνωση:
οποιαδήποτε λέξη παρουσίαζε
γλωσσική ιδιαιτερότητα
και δεν ήταν σύμφωνη με το γλωσσικό αίσθημα
της κοινής ελληνικής
Κατά την επεξεργασία:
δημιουργήσαμε ένα σώμα κειμένου
που είχε τη μορφή:
λέξη> ραψωδία> στίχος> συγκείμενο

[5]

Τυπολογία
Ποιητικών Νεολογισμών
Α) Παραγωγικότητα:
1. βάση+επίθημα:
α. παράγωγα
β. παρασύνθετα
2. πρόθημα ή α΄συνθετικό+βάση:
α. απλά σύνθετα
β. πολυσύνθετα
Β) Δάνεια:
1. Εξωτερικά:
α. προσαρμοσμένα (συμμορφωμένα)
β. απροσάρμοστα (ασυμμόρφωτα)
γ. δάνειες λεκτικές μονάδες (μεταφραστικά δάνεια)
2. Εσωτερικά:
αλλαγή σημασίας σε λεκτικές μονάδες της ίδιας γλωσσικής ομάδας
Γ) Ονοματοποιία

[6]

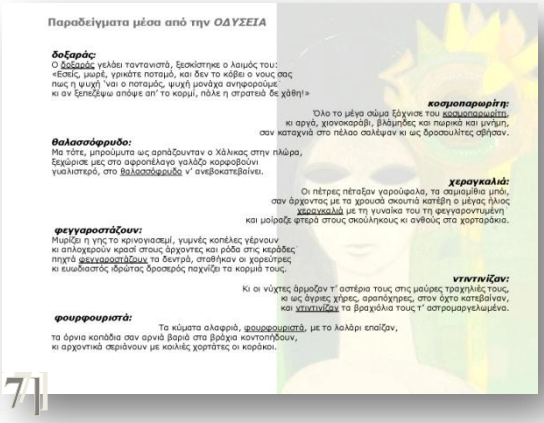
Παραδείγματα μέσα από την ΟΔΥΣΕΙΑ
δοξαράς:
Ο δοξαράς γελάει τανταναστά, ξεσκίστηκε ο λαιμός του:
«Εσείς, μωρέ, γρικάτε ποταμό, και δεν το κάβει ο νους σας
πως η ψυχή 'ναι ο ποταμός, ψυχή μονάχα ανηφορούμε
κι αν ξεπεζέψω απόψε απ' το κορμί, πόλε η στρατειά δε χάθη!»
θαλασσόφρυδο:
Μα τότε, μπορούμπτα ως αρπάζουνταν ο Χάλικας στην πλώρα,
ξεχώρισε μες στο αφροπέλαγο γαλάζο κορφοβούνι
γυαλιστερό, στο θαλασσόφρυδο ν' ανεβοκατεβαίνει.
φεγγαροστάζουν:
Μυρίζει η γης το κρινογιασεμί, γυμνές κοπέλες γέρνουν
κι απλοχεριόν κρασί στους άρχοντες και ρόδα στις καράβες
πηχτά φεγγαροστάζουν τα δεντρά, σταθήκαν οι χορεύτρες
κι ευωδιαστός ιδρώτας δροσερός παχνίζει τα κορμιά τους.
φουρφουριστά:
Τα κύματα αλαφριά, φουρφουριστά, με το λαλάρι επαίζαν,
τα όρνια κοπάδια σαν ορνιά βαριά στα βράχια κοντοπήδουν,
κι αρχοντικά σεριάνουν με κοιλιές χορτάτες οι κοράκοι.
κοσμοπαρωρίτη:
Όλο το μέγα σώμα ξέχνισε του κοσμοπαρωρίτη,
κι αργά, χιονοκαρδί, βλαμμένος και πωρικά και μνήμη,
σαν καταχνιά στο πέλαο σαλέψαν κι ως δροσουλίτες αβήσαν.
χεραγκαλιά:
Οι πέτρες πέταξαν γαρούφαλα, τα σαμαμίθια μηό,
σαν άρχοντας με τα χρουσά σκουτιά κατέβη ο μέγας ήλιος
χεραγκαλιά με τη γυναίκα του τη φεγγαροντυμένη
και μοίραζε φτερά στους σκούληκους κι ανθούς στα χορταράκια.
ντιντιίζαν:
Κι οι νύχτες άρμοζαν τ' αστέρια τους στις μαύρες τραχηλιές τους,
κι ως άγριες χήρες, αραπόχηρες, στον όχτο κατεβαίναν,
και ντιντιίζαν το βραχιόλια τους τ' αστρομαργελωμένα.

[7]

Είδες νερά πολλά, ταξίδεψες, είδες πολλούς
ανθρώπους,
και πεταλούδισες αχόρταγο σε κάθε γης λουλούδι
κι αργά πιπίλισες το μέλι του και το φαρμάκι
εφράθης˙
και τώρα σαν αιτόπουλο κουρνιάς στα κράκουρα
/του νου μου,
κι η γης πολλά στενή σου φαίνεται και τ' όξω
πλούτος φτώχεια,
κι αναγυρνάς φλογάτο, στρογγυλό στο μέσα
αγριμολόι˙
ας είσαι βλογημένο, μάτι μου, που χορτασμό δεν
έχεις!
(Ν. Καζαντζάκης, Οδύσσεια, Π 495-501)

[8]

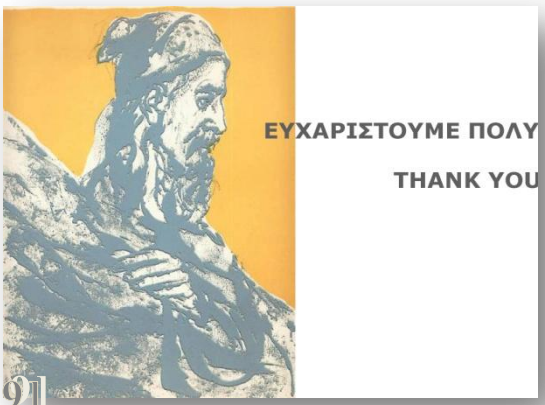
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΠΟΛΥ
THANK YOU

[9]